

ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Проаналізовано основні напрямки дослідження українських прізвищ, погляди вчених-ономастів на історію формування та сучасний стан антропонімії.

Ключові слова: прізвище, антропоніміка, антропонім, ономастика, вчені.

Abstract

Was analyzed the basic directions of research Ukrainian surnames, visions of onomastic scientists for the history of formation and current state of anthroponomy.

Keywords: surname, anthroponimics, anthroponym, onomastic, scientists.

Прізвища як невід'ємні складники будь-якої мови здавна привертати увагу лінгвістів. Початок наукового вивчення української антропонімії закономірно пов'язують з іменами мовознавців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. В. Охримовича, А. Степовича, М.Ф. Сумцова, І.Я. Франка, В. Щербини, В.М. Ястребова. Проте всебічне дослідження слов'янської антропонімії припадає на середину ХХ ст. і реалізується в працях українських учених (С.П. Бевзенко, В.О. Горпинич, Л.Л. Гумецька, М.О. Демчук, І.М. Желєзняк, Ю.О. Карпенко, Р.Й. Керста, І.І. Ковалик, О.Д. Неділько, А.М. Поповський, Ю.К. Редько, М.О. Сенів, І.Д. Сухомлин, М.І. Сюсько, М.Л. Худаш, К.К. Цілуйко, П.П. Чучка), російських (В.Д. Бондалетов, С.І. Зінін, В.А. Никонов, Н.В. Подольська, О.М. Селіщев, О.В. Суперанська, В.К. Чичагов, Л.М. Щетинін), білоруських (М.В. Бірило, М.Я. Гринблат, А.К. Устинович) та інших ономастів.

Завдяки системному науковому розгляду українська антропоніміка вже має апробований комплекс методів аналізу, ґрунтовно розроблену теоретичну базу, відповідну терміносистему. Сьогодні поглиблюється загальна теорія оніма, розширюється амплітуда антропонімічних досліджень, активно розробляється літературний антропонімікон, з'ясовується специфіка перекладу антропонімів та ін. Незважаючи на помітні успіхи, в цій науці й досі існують проблемні аспекти, які вимагають подальших ономастичних студій. Так, аналіз прізвищ найчастіше здійснюється на синхронному рівні, історичний же матеріал рідше стає об'єктом вивчення. Дискусійним залишається питання словотвірної класифікації антропонімів, оскільки нерідко змішуються принципи дериваційного аналізу прізвищ із принципами морфологічних характеристик, не розмежовуються суфікси прізвищеві й непрізвищеві, визначається різна кількість актуальних способів творення прізвищ тощо. Не розв'язано також проблему виявлення автохтонності словотвірних прізвищевих типів, їх територіального поширення. Вимагає вдосконалення і наявна лексико-семантична класифікація прізвищ, оскільки вона спирається на різні критерії, що передбачає необхідність створення її універсальної моделі, яка б урахувала специфіку цього лексичного класу тощо. На думку М.О. Демчук, досягнення української антропонімії (як історичної, так і сучасної) на загальнослов'янському антропонімічному фоні ще дуже скромні. Саме тому вивчення цих мовних явищ у широкій науковій перспективі є актуальним й одним із першочергових.

У цьому аспекті вчені-ономасти наголошують на важливості всебічної наукової кваліфікації прізвищевих складників антропонімікону, що уможливить створення загальнонаціонального словника прізвищ, відповідних атласів, які б давали уявлення про українську антропонімічну систему в цілому та розкривали мовні особливості зазначеного класу. Цей комплекс завдань можна розв'язати через детальний аналіз прізвищ усіх регіонів. У вітчизняній ономастиці вже досліджено антропонімію таких етнічних територій: Бойківщина (Г.Є. Бучко), Буковина (Л.В. Кракалія), Верхня Наддністрянщина (І.Д. Фаріон), Гуцульщина (Б.Б. Близнюк), Дніпровське Припоріжжя (І.А. Корнієнко), Закарпаття (П.П. Чучка), Кіровоградщина (Т.В. Марталога), Лемківщина (С.Є. Панцьо), Лубенщина (Л.О. Кравченко), Нижня Наддніпрянщина (І.І. Ільченко), північна Тернопільщина (С.В.

Шеремета), північне Лівобережжя (О.Д. Неділько), Полтавщина (І.Д. Сухомлин), Правобережне Побужжя (Т.Д. Космакова), Опілля (Г.Д. Панчук).

Українська антропонімічна наука має значні досягнення у вивченні історичної й сучасної антропонімії, зокрема у дослідженні прізвищ, де головною залишається словотвірна проблематика. У цьому напрямі виконано численні розвідки С.П. Бевзенка, Л.Л. Гумецької, А.М. Залеського, О.Д. Неділько, З.Г. Ніколаєнко, І.Д. Сухомлина, М.Л. Худаша на матеріалі українських прізвищ XVII – XVIII сторіч. Увагу дослідників привернули й питання лексико-семантичної класифікації прізвищ (Ю.К. Редько, І.Д. Сухомлин, М.Л. Худаш, П.П. Чучка), їх етимологічний аналіз (А.О. Білецький, О.Я. Добровольська, О.Б. Ткаченко, І.Д. Фаріон, П.П. Чучка), акцентологічні особливості (І.О. Варченко), а також лексикографічне опрацювання цього лексичного масиву (словники, укладені В.О. Горпиничем, Я.О. Пурою, Ю.К. Редьком, І.Д. Сухомлином, І.Д. Фаріон, П.П. Чучкою).

Завдяки системному науковому вивченню українського антропонімікону, ця лінгвістична галузь уже має апробований комплекс методів дослідження, ґрунтовно розроблену теорію, відповідну терміносистему. Незважаючи на помітні успіхи, в українській антропонімії й досі існують проблемні аспекти, які вимагають подальших розробок. Так, дослідження прізвищ, як правило, здійснюється на синхронічному рівні, історична ж антропонімія рідше стає об'єктом вивчення. Дискусійним залишається й питання словотвірної класифікації антропонімів. У працях ономасти нерідко змішують принципи словотвірного аналізу прізвищ з принципами морфологічного аналізу, не розмежують суфікси прізвищеві й суфікси непрізвищеві, визначають різну кількість актуальних способів творення прізвищ. Немає єдиного погляду й щодо визначення часу остаточної стабілізації українських прізвищ. Так, П.П. Чучка називає прізвища «наймолодшим класом найменувань в українській антропонімії» [2], І.Д. Сухомлин виокремлює різні категорії особових назв, що виступали як прізвища на зламі XIV-XV ст., а також вирізняє словотворчі моделі, відомі в історичній перспективі як українські прізвища [3, 16]; О.Д. Неділько, аналізуючи українську історичну антропонімію, зазначає, що «XVII і навіть XVIII ст. – це час формування прізвищ широких мас населення Лівобережної України» [4, 25]. Паралельне використання різноманітних структурних типів прізвищ не лише у російських документах, але й у написаних в Україні, свідчить про те, що процес стабілізації деяких із них у цей час ще не закінчився. З'ясування виникнення, розвитку і функціонування прізвищ допомагає відновити культурно-історичний фон епохи, дає змогу детальніше дослідити словотвірні та семантичні особливості сучасного антропонімікону, що сьогодні перебуває в колі актуальних питань лінгвістики. Невирішеною залишається проблема визначення автохтонності словотвірних прізвищевих типів, їх територіального поширення. Також вимагає обґрунтування наявна лексико-семантична класифікація прізвищ, оскільки вона спирається на різні критерії. Необхідно виробити універсальну лексико-семантичну класифікацію, яка б урахувала специфіку цього класу лексики. Сьогодні розширюються амплітуда антропонімічних досліджень, поглиблюється вивчення складників української антропонімічної системи в різні історичні періоди її розвитку, у синхронії та діахронії, удосконалюється загальна теорія оніма, активно розробляється літературна й фольклорна антропонімія, з'ясовується специфіка перекладу антропонімів та ін. На думку М.О. Демчук, наявні досягнення в галузі української антропонімії (як історичної, так і сучасної) на загальнослов'янському антропонімічному фоні ще дуже скромні. Саме тому дослідження цих мовних явищ у широкій науковій перспективі є актуальним й одним із першочергових [1, 3].

Отже, вивчення історії і становлення прізвищ вимагає глибокого та всебічного аналізу антропооснов. Тому перспективою для подальших досліджень є комплексне дослідження прізвищ, з'ясування їх структурно-словотвірної специфіки, а також лексико-семантичної бази як мотиваційного підґрунтя їх виникнення, виявлення ментальних рис українства, відбитих в антропоосновах певних ареалів. Успішне наукове вивчення цих аспектів сприятиме створенню надійної основи для всебічного вивчення історії антропоніміки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV – XVII ст. / М.О. Демчук. – К.: Наук. думка, 1988. – 170 с.
2. Чучка П.П. Історія власних назв. Розвиток імен і прізвищ / П.П. Чучка // Історія української мови: лексика і фразеологія. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 592-620.

3. Сухомлин И.Д. Основы полтавской ономастики (По материалам Полтавских актов книг XVII ст.): Автореф. ... канд. филол. наук / И.Д. Сухомлин. – Харьков: Харьк. гос. ун-т, 1964. – 20 с.
4. Неділько О.Д. Про утворення українських прізвищ / О.Д. Неділько // УМЛШ. – №9. – 1967. – С. 19-26.

Булава Наталія Юрївна – кандидат філологічних наук, доцент, викладач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця, e-mail: post4nb@gmail.com

Bulava Natalya Yu. – candidate of philological Sciences, associate Professor of philological Sciences, teacher of
Department of linguistics, Vinnytsia national technical University, Vinnytsia, e-mail: post4nb@gmail.com